

Ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες και αναγνωστική πολιτική σε μια μεταβατική
εποχή

Academic Libraries and Reading Policy in a Changing Era

Χριστίνα Μπάνου

Τμήμα Αρχειονομίας-Βιβλιοθηκονομίας, Ιόνιο Πανεπιστήμιο
cbanou@ionio.gr

Christina Banou

Department of Archives and Library Science, Ionian University
cbanou@ionio.gr

*Γιατί ανάγνωση είναι η μοναδική στιγμή,
στην οποία είμαστε ελεύθεροι.*

Πιέτρο Τσιτάτι

Περίληψη

Στην σημερινή μεταβατική εποχή, ο ρόλος της βιβλιοθήκης διαρκώς επαναπροσδιορίζεται, εξαιτίας των αλλαγών, που σχετίζονται με τη λειτουργία και τις προσφερόμενες υπηρεσίες της. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες καλούνται να αντιμετωπίσουν την πρόκληση για επανακαθορισμό της αναγνωστικής πολιτικής τους, η οποία συνδέεται άμεσα με τον ρόλο τους στην πανεπιστημιακή ζωή. Η βιβλιοθήκη, κοντά στα άλλα, αποτελούσε πάντοτε έναν κοινωνικό θεσμό στην ζωή των πόλεων και μια από τις κύριες λειτουργίες της ήταν, κατ' αρχήν, η διεύρυνση του αναγνωστικού κοινού, και, έπειτα, η διαμόρφωση, η καλλιέργεια και η προαγωγή του γούστου και των πνευματικών, μορφωτικών και αισθητικών αντιλήψεων των χρηστών. Το καίριο, συνεπώς, ζήτημα είναι οι ακαδημαϊκές μετα-βιβλιοθήκες, σήμερα, ποια πολιτική χαράσσουν και αναπτύσσουν για την ενθάρρυνση και την προώθηση της ανάγνωσης. Τα νέα δεδομένα, που έχουν επανακαθορίσει τη συμπεριφορά των χρηστών αλλά και τη λειτουργία εν γένει της βιβλιοθήκης, έχουν οπωσδήποτε επιφέρει αλλαγές στην αναγνωστική πολιτική. Άξιο μελέτης είναι σε ποιο βαθμό αξιοποιούνται για την προώθηση της ανάγνωσης παλαιότερες μέθοδοι, και πως αυτές συνδυάζονται με τις δυνατότητες, που παρέχει η τεχνολογία.

Η ακαδημαϊκή βιβλιοθήκη, ειδικότερα - πέρα και μέσα από την πληροφόρηση, τη μελέτη και την έρευνα - στοχεύει (και πρέπει να στοχεύει) στην προώθηση της ανάγνωσης και στην καλλιέργεια των αισθητικών αντιλήψεων, στη διαμόρφωση ενός κριτικού τρόπου σκέψης και στη διεύρυνση των πνευματικών οριζόντων των χρηστών. Αναμφίβολα, αποτελεί ένα μεγάλο στοίχημα η δημιουργία νέων "επαρκών" και συνειδητοποιημένων αναγνωστών, οι οποίοι διαβάζουν για απόλαυση στον ελεύθερο χρόνο τους, ιδίως σε μια εποχή στην οποία γίνεται λόγος για θάνατο της ανάγνωσης και

/ ή του αναγνώστη (ευτυχώς χωρίς επιβεβαίωση), και σε ένα περιβάλλον με νέες τεχνολογικές δυνατότητες. Όσον αφορά στις ελληνικές ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες, η μελέτη της αναγνωστικής πολιτικής τους (από ποιους και με ποια κριτήρια προσδιορίζεται, πως εφαρμόζεται, ποια αποτελέσματα έχει, ποιες ανάγκες λαμβάνονται υπ' όψιν) είναι σε θέση να αναδειξει τις ποικίλες πτυχές του ζητήματος, να φωτίσει τις επιμέρους ιδιαιτερότητες και να οδηγήσει σε νέες προτάσεις.

Λέξεις-κλειδιά: αναγνωστική πολιτική, προώθηση της ανάγνωσης, ανάγνωση για απόλαυση, αναγνωστικό γούστο, αναγνωστική συμπεριφορά, αναγνωστικές συνήθειες, ελληνικές ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες, αναγνώστες – φοιτητές.

Abstract

Nowadays, the role of the library is continually redetermined, because of the changes that have to do with its purposes, function and services. Thus, the academic libraries are called to face the challenge of re-examining, reforming and re-developing one of the most crucial points in the academic life: reading policy. The library had always been, especially since the turning point in the 19th century, one of the important institutions in the urban life, main role of which was the enlargement of the reading audience, and then, the cultivation and promotion of reading taste and of the spiritual, educational and cultural needs of the readers. Therefore, the crucial point, in a changing era like ours, is what policies the academic libraries are developing for reading promotion and reader development.

New data (such as new ways of access to the material, new products, services and equipment, new ways of publication, relationship between the traditional and electronic material), which create the behaviour of the users and reform the function and the services of the library, have undoubtedly changed reading habits and ethics. The problem is in which way the older methods are been used for reading promotion and in which manner they are combined with the technological possibilities. Furthermore, what is to be estimated is the reading behaviour of the students, which has been recently formed from the new data.

Undoubtedly, the creation of new readers, especially in a changing era like ours, that too much is said and written for the "death" of reading or of the reader (fortunately without fulfillment) could illuminate the various, and often complicated, aspects of the matter and lead in new proposals. The academic library - through and beyond information, study and research - must focus on the promotion of reading for pleasure, on the encouragement of a critical way of thought and on the spiritual widening. As for the Greek academic libraries, a study of their reading politics (how, why and by whom) is necessary.

Keywords: *reading policy, reading promotion, reader development, reading behaviour, reading for pleasure, reading habits, Greek academic libraries, students – readers, reading identity.*

Εισαγωγή

Νευραλγικό σημείο σήμερα αποτελεί, αναμφίβολα, η αναγνωστική πολιτική των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών. Με τον όρο αναγνωστική πολιτική, εννοούνται οι

τρόποι προώθησης της ανάγνωσης ως απόλαυσης, ως δραστηριότητας, που λαμβάνει χώρα και στον ελεύθερο χρόνο. Για να σχεδιαστεί και υλοποιηθεί, βεβαίως, μια τέτοια πολιτική, απαιτείται σαφής εικόνα και γνώση της αναγνωστικής ταυτότητας του κοινού, στο οποίο στοχεύει. Στην παρούσα ανακοίνωση, θα επιχειρηθεί μια πρώτη προσέγγιση στα ζητήματα προώθησης της ανάγνωσης εκ μέρους των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών, σε μια μεταβατική εποχή, στην οποία ο ρόλος της βιβλιοθήκης επαναπροσδιορίζεται, εξαιτίας των αλλαγών, που η τεχνολογία έχει επιφέρει στη λειτουργία και τις προσφερόμενες υπηρεσίες της.

Εκκινώντας από το ότι η ανάγνωση αποτελεί πρωταρχικό αγαθό του πολιτισμού μας, εξετάζεται εάν οι φοιτητές σήμερα είναι μόνον χρήστες των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών, και όχι αναγνώστες. Στόχος τους, οπωσδήποτε, είναι η πληροφορία. Το αιτούμενο, συνεπώς, είναι πως από την πρόσβαση στην πληροφορία και από την υποχρεωτική – στα πλαίσια των ακαδημαϊκών υποχρεώσεών τους – ανάγνωση, μπορεί να υπάρξει η μετάβαση στην ανάγνωση ως απόλαυση. Σημαντική παράμετρος, που πρέπει κατ' αρχήν να διευκρινιστεί, είναι ότι, όπου γίνεται λόγος για ανάγνωση, νοείται η ανάγνωση, τόσο στο έντυπο, στο χαρτί, όσο και στην οθόνη.

Στο πλαίσιο αυτό, θα σκιαγραφηθούν οι προτεινόμενοι τρόποι προώθησης της ανάγνωσης, λαμβάνοντας υπ' όψιν, αφενός μεν, τις αναγνωστικές συνήθειες και την αναγνωστική συμπεριφορά των φοιτητών, και αφετέρου, τις ήδη υπάρχουσες, εξελισσόμενες αλλά και δοκιμασμένες τακτικές για την προώθηση της ανάγνωσης και τη βελτίωση του αναγνώστη.

1. Η ανάγνωση ως αγαθό

Η ανάγνωση αποτελεί θεμελιώδες αγαθό του πολιτισμού μας, ως μέσο κατάκτησης της γνώσης, πνευματικής βελτίωσης, κοινωνικοποίησης, ελευθερίας και κριτικής σκέψης. Η μετάβαση από τη μεγαλόφωνη στη σιωπηλή ανάγνωση αποτέλεσε μian επανάσταση, σηματοδοτώντας την εδραίωση της ιδιωτικής - προσωπικής ανάγνωσης, στην οποία ο αναγνώστης καθορίζει ο ίδιος τους όρους της μελέτης και της απόλαυσής του, και διαχειρίζεται ο ίδιος τον χώρο και το χρόνο της ανάγνωσής του. Σημαντικό ρόλο σε αυτό διαδραμάτισε η εφεύρεση της τυπογραφίας, καθώς το έντυπο βιβλίο ήταν, σε σχέση με το χειρόγραφο, πιο φτηνό και πιο προσιτό, και λίγο αργότερα, με την καθιέρωση των μικρότερων σχημάτων, πιο εύκολο να μεταφερθεί και να διαβαστεί παντού. (Barbier 2001: 153-155, Manguel 1997: 79-101, 245-266)

Μετά την άνοδο της αστικής τάξης και τη Γαλλική Επανάσταση, το αναγνωστικό κοινό διευρύνθηκε ακόμη περισσότερο, καθώς η εκπαίδευση γενικεύτηκε και ο αναλφαβητισμός μειώθηκε. Νέες ομάδες, όπως οι γυναίκες και τα παιδιά, αποτελούν πλέον σημαντικά τμήματα του αναγνωστικού κοινού, διαμορφώνοντας μια συγκεκριμένη αναγνωστική ταυτότητα (Lyons 1995). Η σημαντικότερη, πάντως, και ουσιαστικότερη διεύρυνση του αναγνωστικού κοινού συντελέστηκε μέσω των βιβλιοθηκών, κατά τον 19^ο αιώνα κυρίως, στις Η.Π.Α., όταν πια οι βιβλιοθήκες θεωρούνται ως ένας σημαντικός θεσμός στην ζωή των πόλεων, που συνδράμει στην μόρφωση και την κοινωνικοποίηση των χρηστών. Θα προσελκύσουν το ευρύ αναγνωστικό κοινό, κάθε ηλικίας, μόρφωσης και τάξης: εργαζόμενους, γυναίκες, παιδιά. Είναι οι βιβλιοθήκες "για όλους", οι οποίες συντηρούνται από την Δημοτική Αρχή ή από το κράτος. Το παράδειγμα αυτό θα ακολουθήσουν, στη συνέχεια, όλοι (Lerner 1998: 138-153, Pearce 1997).

Η ανάγνωση ως αγαθό πρωταρχικό για την ποιότητα ζωής αποτελεί, άλλωστε, σταθερή και αδιαπραγμάτευτη αξία του πολιτισμού μας, όπως διαφαίνεται και από τις διακηρύξεις, τις μελέτες, αλλά και τη λογοτεχνία. Από τις πρώτες προτεραιότητες της UNESCO είναι ο αλφαριθμητισμός και η προώθηση της ανάγνωσης. Η διακήρυξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης συνοψίζει την προσφορά της ανάγνωσης ως εξής (EU*READ 2003: 1):

- ~ Reading imparts quality to life.
- ~ Reading provides access to culture and cultural heritage
- ~ Reading is essential to participation in our society
- ~ Reading improves and emancipates citizens.

Έχοντας προηγουμένως αναφέρει ότι: Culture, Science and Education are unthinkable in the absence of reading.

2. Διαβάζοντας από υποχρέωση, διαβάζοντας για απόλαυση

Η αναγνωστική πολιτική των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών απευθύνεται, μέσα από ποικίλους τρόπους προώθησης, στους φοιτητές, οι οποίοι διακρίνονται στις εξής κατηγορίες:

- A. Χρήστες της βιβλιοθήκης
- B. Μη χρήστες της βιβλιοθήκης.
- Γ. Αναγνώστες
- Δ. Μη αναγνώστες (Train 2002: 1).

Η κατάρτιση της αναγνωστικής πολιτικής, με ακριβή σχεδιασμό των μέσων προώθησης, πρέπει να γίνεται ανάλογα με την ομάδα.

Τα καίρια ερωτήματα είναι: Πόσο συχνά χρησιμοποιούν οι φοιτητές τη βιβλιοθήκη; Και, συγκεκριμένα, ποιες υπηρεσίες της; Ποια είναι η αναγνωστική συμπεριφορά των φοιτητών; Εάν και πόσο διαβάζουν; Με ποια κριτήρια επιλέγουν τα βιβλία για τον ελεύθερο χρόνο τους; Αγοράζουν ή δανείζονται βιβλία; Διαβάζουν από την οθόνη ή από το χαρτί; Μόνο η έρευνα, μέσα από τις στατιστικές, μπορεί βέβαια να αναδείξει τα μεγέθη αυτά και να δώσει απαντήσεις. Δυστυχώς, δεν έχουμε στα χέρια μας μια τέτοια έρευνα [πρόκειται για κάτι που αποτελεί μελλοντικό στόχο της γράφουσας].

Εκκίνηση αποτελεί το ερώτημα ‘‘πόσοι είναι οι ενεργοί χρήστες’’. Σύμφωνα με τα στατιστικά στοιχεία από τη Μονάδα Ολικής Ποιότητας των Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών (ΜΟΠΑΒ 2003), για το 2003 οι εγγεγραμμένοι χρήστες των βιβλιοθηκών στα ΑΕΙ ήταν **110.278**, ενώ το σύνολο των εγγεγραμμένων φοιτητών ήταν περίπου διπλάσιο, **207.336** με ενεργούς φοιτητές τους 149.498. Αν συνυπολογίσουμε ότι τα μέλη ΔΕΠ, μαζί με τους συμβασιούχους Π. Δ. 407 ανέρχονται στις **12.667**, οι οποίοι βέβαια είναι εγγεγραμμένοι στις βιβλιοθήκες, τότε διαπιστώνεται ότι οι φοιτητές-χρήστες της βιβλιοθήκης είναι πολύ λίγοι, λιγότεροι από τους μισούς, το **47,078 %** των εγγεγραμμένων φοιτητών.

Εάν μάλιστα συνυπολογιστεί ότι από τον αριθμό των εγγεγραμμένων στις βιβλιοθήκες φοιτητών, κάποιος είναι λιγότερο ή καθόλου ενεργός, τότε η εκκίνησή μας σηματοδοτείται από επιπρόσθετες παραμέτρους, που θα προσδιορίσουν τα μέσα προσέγγισης του κοινού αυτού.

Οι δείκτες αναγνωστικότητας των φοιτητών πρέπει επίσης να ερευνηθούν και σε σχέση με τη Σχολή ή το Τμήμα, προκειμένου να σχεδιαστεί μια αποτελεσματική αναγνωστική πολιτική, η οποία θα λαμβάνει υπ’ όψιν το μορφωτικό και ψυχολογικό προφίλ των φοιτητών και, έτσι, θα στοχεύει στην ‘‘καρδιά του προβλήματος’’.

Επίσης, όσον αφορά στους φοιτητές - αναγνώστες, σύμφωνα με την πανελλήνια έρευνα του Εθνικού Κέντρου Βιβλίου για την αναγνωστική συμπεριφορά (Ε.ΚΕ.ΒΙ. 1999: 16, 91-99): το 62,8% διάβασαν πάνω από ένα βιβλίο τον προηγούμενο χρόνο, 23,7% διάβασαν μόνο πρακτικά – επαγγελματικά βιβλία, ενώ ένα ποσοστό 13,6% δεν διάβασε κανένα βιβλίο.

Σημαντικό είναι ότι στην περίπτωση των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών υπεισέρχεται και ένας άλλος όρος: η αναγκαία ανάγνωση, η **υποχρεωτική ανάγνωση**. Πρόκειται για τον αναγνώστη, ο οποίος χρησιμοποιεί τις υπηρεσίες της βιβλιοθήκης, προκειμένου να έχει πρόσβαση στην πληροφορία και να μελετήσει, λόγω των ακαδημαϊκών υποχρεώσεων του (εργασίες, εξετάσεις, πτυχιακή εργασία, ενημέρωση). Η ανάγνωση στον ελεύθερο χρόνο του, ως απόλαυση, δεν υφίσταται. Πάντως, η απόσταση ανάμεσα στις έννοιες ‘‘ανάγνωση – καταναγκασμός, ανάγνωση – απόλαυση’’, (Singly 2000: 81), είναι δυνατόν στις ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες να καλυφθεί πολύ γρήγορα, λόγω της σύστασης του κοινού.

Σε σύγκριση με άλλου είδους βιβλιοθήκες, οι ακαδημαϊκές έχουν το **πλεονέκτημα** ότι οι χρήστες τους:

Α. έχουν καλό μορφωτικό, πνευματικό επίπεδο

Β. συνιστούν μια ομοιογενή κατά βάση ομάδα

Γ. είναι ήδη χρήστες, στην πλειονότητά τους ή σε μεγάλο τουλάχιστον ποσοστό, μιας βιβλιοθήκης, έστω κι αν αυτό γίνεται από υποχρέωση, λόγω των καθηκόντων τους.

Δ. βρίσκονται σε μια ηλικία, στην οποία ακόμη διαμορφώνονται οι συνήθειές τους και η ταυτότητά τους, μεταξύ αυτών και η αναγνωστική.

Το επόμενο στάδιο, είναι η διάκριση ανάμεσα στα διάφορα είδη της ανάγνωσης: από την μία πλευρά, η ημιπροσεκτική, και από την άλλη, η αυθεντική, ‘‘πλήρης’’ ανάγνωση. (Steiner 2002a: 280-281). Ίσως, με τα σημερινά δεδομένα, η πρώτη να σχετίζεται με την ανάγνωση για πληροφόρηση, κυρίως στην οθόνη, ενώ η δεύτερη με ό,τι μας απασχολεί πιο ουσιαστικά. Επίσης, ο Steiner κάνει λόγο για δημιουργική ανάγνωση (2002b: 44-45). Ωστόσο, αυτή είναι μια παράμετρος, που έπεται του πρώτου σταδίου, της προσέγγισης δηλαδή και προσέλκυσης του αναγνωστικού κοινού. Έχει να κάνει με την ποιότητα των αναγνωσμάτων, τις συνθήκες ανάγνωσης, και βέβαια με την καλλιέργεια του αναγνωστικού γούστου.

3. Αναγνώστες ή χρήστες; Η πρόσβαση στην πληροφορία και η ανάγνωση ως απόλαυση

Το θέμα, συνεπώς, είναι πως ο χρήστης μπορεί να εξελιχθεί σε αναγνώστη. Η βιβλιοθήκη, πέρα από την πρόσβαση στην πληροφορία και την ενημέρωση, πρέπει να καλλιεργεί και να εμπνέει την ανάγνωση, όχι πια απλώς ως μια διαδικασία πληροφόρησης, αλλά ως μια αυτόνομη δραστηριότητα του ελεύθερου χρόνου, η οποία οπωσδήποτε, τόσο μακροπρόθεσμα, όσο και βραχυπρόθεσμα θα ωφελήσει τον φοιτητή. Αναμφίβολα, τα οφέλη της ανάγνωσης δεν χρειάζεται να επαναλαμβάνονται στον πολιτισμό μας, καθώς οι Ευρωπαίοι, όπως έγραψε ο Σιοράν, είμαστε ‘‘τέκνα του μυθιστορήματος’’ (Κούντερα 1993: 16). Η αλλιώς: ‘‘Χωρίς τα βιβλία δεν κληρονομούμε τίποτα. Απλώς γεννιόμαστε’’ (Singly 2000: 99). Σε μια εποχή, όμως, ανταγωνιστική, στην οποία το κλασικό ερώτημα των φοιτητών είναι ‘‘σε τι θα με ωφελήσει αυτό;’’, οι απαντήσεις – που είναι πολλές και ποικίλες, και μπορεί να

γίνουν εξαιρετικά εμπνευσμένες – **πρέπει να δοθούν**. Μετά, η απόλαυση του κειμένου και η μυσταγωγία της ανάγνωσης θα έχουν τον λόγο.

Το ότι η ανάγνωση διαμορφώνει αντιλήψεις και συμπεριφορές καταδεικνύεται και από την έρευνα του Ε.ΚΕ.ΒΙ για τους “τύπους” της πολιτιστικής – κοινωνικής συμπεριφοράς. Συγκεκριμένα, στην έρευνα για την Αναγνωστική Συμπεριφορά και Δημογραφικό Προφίλ Ομάδων Τρόπων Διαβίωσης (Ε.ΚΕ.ΒΙ. 1999: 92-99), στην κατηγορία των ανδρών φοιτητών εντύπωση προκαλεί το υψηλό ποσοστό, 19,5% της “τυπικά ανδρικής” ομάδας, ομάδα η οποία έχει ως επιδιώξεις με αυξημένη σημαντικότητα την διασκέδαση, τα χρήματα, το καλό αυτοκίνητο, το άνετο σπίτι και τα ταξίδια. Ως προς την αναγνωστική συμπεριφορά, διαβάσει κυρίως πρακτικά – επαγγελματικά βιβλία. Το αντίστοιχο (“τυπικά γυναικεία ομάδα”) ποσοστό για τις γυναίκες είναι, αντιθέτως, πολύ χαμηλό (2,3%), καταδεικνύοντας έτσι την χειραφέτηση της γυναίκας από τον παραδοσιακό ρόλο της, και από την άλλη, την προσκόλληση σημαντικής ομάδας του ανδρικού πληθυσμού σε παραδοσιακά πρότυπα, συνεπώς και την επιβίωση ανδρικών συντηρητικών αντιλήψεων. Η “καλλιεργημένη” ομάδα και η “νεολαία” λαμβάνει ποσοστό 24,6% και 27,8% αντιστοίχως, ενώ η πολιτικοποιημένη μόλις 7,1%. Η “παραδοσιακή – αποτραβηγμένη” ομάδα, που παρουσιάζει το μεγαλύτερο ποσοστό μη αναγνωστών, στους φοιτητές αντιπροσωπεύεται με ένα 4,5%.

Εφόσον η ανάγνωση είναι, συνεπώς, η κληρονομιά μας, τότε ο ρόλος και η ευθύνη των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών είναι στρατηγικής σημασίας για την επένδυση στην ανάγνωση, όχι μόνο ως απόλαυση, αλλά και ως ένα μέσο για την πληρέστερη πρόσληψη, διαχείριση και αξιοποίηση της κάθε είδους πληροφορίας και γνώσης (Singly 2000: σ. 83-87).

Στην σημερινή, μεταβατική εποχή, που συχνά γίνεται λόγος για διάφορους θανάτους (θάνατο της ανάγνωσης, του αναγνώστη, της λογοτεχνίας, του εντύπου βιβλίου – ευτυχώς χωρίς επιβεβαίωση) η προώθηση της ανάγνωσης και η καλλιέργεια του αναγνώστη, επιβεβαιώνει εκείνο που έγραψε ο Φίλιπ Σολλέρς, ότι “αυτοί που μιλούν για το τέλος του βιβλίου και της ανάγνωσης εκφράζουν συχνά ένα κρυφό πόθο μάλλον παρά ένα φόβο. Καθένας νοιώθει ότι μέσα σ’ ένα βιβλίο μπορεί να βρει μια προτροπή. “Πάρε και διάβασε”: έτσι είναι που ο Άγιος Αυγουστίνος προσχωρεί σε μια επανάσταση, για την οποία μιλούν ακόμη”. (Σολλέρς: 4).

4. Τρόποι προώθησης της ανάγνωσης. Reading Promotion

Το κύριο ερώτημα είναι: Πως και από ποιους;

Αναγκαίο, όπως προαναφέρθηκε, είναι να έχει προηγηθεί η έρευνα για τις αναγνωστικές συνήθειες των φοιτητών, ώστε μέσα από τα στατιστικά στοιχεία και τα πορίσματα της έρευνας, να σχεδιαστεί η αναγνωστική πολιτική, λαμβάνοντας υπ’ όψιν την αναγνωστική ταυτότητα και τις ανάγκες των φοιτητών, ανάλογα με το Τμήμα / Σχολή και τη χρονική στιγμή.

I. Οι κυριότεροι **τρόποι προώθησης της ανάγνωσης**, όπως σκιαγραφούνται από τη διεθνή εμπειρία (Train 2002: 4-5, 9-11), είναι οι εξής:

A. Προβολή βιβλίων στο χώρο της βιβλιοθήκης. [Αξιοποίηση των δημοφιλών τίτλων για κατ’ αρχήν προσέλκυση των αναγνωστών]

B. Παρουσιάσεις βιβλίων

Γ. Εμπλουτισμός και προβολή της συλλογής

Δ. Διαλέξεις

E. Συνέδρια

ΣΤ. Άλλες εκδηλώσεις (εικαστικές εκθέσεις, συναυλίες κλπ.)

Z. (Συνδι)οργάνωση εκθέσεων βιβλίων στον ακαδημαϊκό χώρο

H. Αξιοποίηση της τεχνολογίας. Διαδίκτυο: ιστοσελίδα, δημιουργημένη από την βιβλιοθήκη, με κριτικές, προτάσεις, νέα από τον εκδοτικό χώρο, αποσπάσματα, βιβλιογραφία, ενημέρωση, αφιερώματα σε συγγραφείς και έργα κλπ. Το ερώτημα είναι πόσες βιβλιοθήκες το κάνουν αυτό. Στις ελληνικές ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες κάτι τέτοιο μέχρι στιγμής δεν συνηθίζεται. Άλλωστε, παγκοσμίως πρόκειται για κάτι νέο, που πρόσφατα άρχισε να αξιοποιείται στην λογική της αναγνωστικής προώθησης. “Academic libraries are just beginning to take advantage of the opportunity to encourage recreational or leisure reading by using the Internet to create virtual browsing rooms for their students, and at the present there are not many examples” (Reader’s Advisor’s: 1).

Η ιστοσελίδα μπορεί να υλοποιηθεί από μέλη ΔΕΠ και διδάσκοντες, βιβλιοθηκονόμους, φοιτητές προπτυχιακούς και μεταπτυχιακούς, ίσως και σε συνεργασία με άλλους φορείς, όπως Κέντρα Βιβλίου, εκδοτικοί οίκοι, βιβλιοπωλεία. Ο εμπλουτισμός και η ανανέωσή της θα αποτελεί έργο μιας επιτροπής.

Θ. Το περιεχόμενο της ιστοσελίδας μπορεί να κυκλοφορήσει και σε έντυπη μορφή, ανάλογα βέβαια με την φυσιογνωμία και τις προτεραιότητες του Τμήματος / Σχολής, και τις αποφάσεις της Επιτροπής Βιβλιοθήκης.

I. Ραδιοφωνικές εκπομπές για το βιβλίο.

Βεβαίως, για τους φοιτητές, που δεν είναι χρήστες της βιβλιοθήκης, η πολιτική συνίσταται και δομείται σε διαφορετικά σημεία. “Πρέπει να βγεις έξω για να προωθήσεις...” (Train 2002: 17). Συνεπώς, είναι νευραλγικής σημασίας η γνωστοποίηση των εκδηλώσεων, είτε μέσω του διαδικτύου, είτε έξω από τον χώρο της βιβλιοθήκης, με παραδοσιακά μέσα, όπως αφίσες κλπ. Εκδηλώσεις, όπως εκθέσεις βιβλίου, ομιλίες, συναυλίες, παρουσιάσεις βιβλίων, εορτασμοί παγκοσμίων ημερών ανάγνωσης / βιβλίου κλπ., απευθύνονται και προσελκύουν κυρίως τους μη χρήστες της βιβλιοθήκης και τους μη αναγνώστες. Για τους χρήστες και τους αναγνώστες, εξίσου σημαντικά μέσα είναι η προβολή των βιβλίων μέσα στη βιβλιοθήκη, οι βιβλιοπαρουσιάσεις, καθώς και οι κριτικές που διαβάζουν στην ιστοσελίδα ή σε κάποιο ειδικό έντυπο. Επίσης, πριν από την κατάρτιση και τον σχεδιασμό των μεθόδων της αναγνωστικής προσέγγισης, πρέπει να ληφθούν υπ’ όψιν οι τρόποι ενημέρωσης των φοιτητών και τα κριτήριά τους για την επιλογή και την ανάγνωση των κειμένων (E.KE.BI. 1999: 44-49).

Στο σημείο αυτό, πρέπει να συνυπολογιστεί και η συχνότητα των επισκέψεων των φοιτητών στη βιβλιοθήκη. Με την τεχνολογία, η έννοια του χώρου έχει οπωσδήποτε επαναπροσδιοριστεί και η επίσκεψη σε αυτήν δεν είναι αναγκαία, εφόσον στις περισσότερες υπηρεσίες της υπάρχει πρόσβαση ψηφιακά. Αυτό, βέβαια, δεν αναιρεί τον παραδοσιακό ρόλο της ακαδημαϊκής βιβλιοθήκης, η οποία έχει χαρακτηριστεί και ως η “καρδιά” της ακαδημαϊκής κοινότητας (Μπάκος 2002: 246-257, Simmonds 2001: 1). Ένας από τους λόγους, για τους οποίους οι φοιτητές συχνάζουν στη βιβλιοθήκη - πέρα από τη μελέτη, τον δανεισμό και την πρόσβαση στην πληροφόρηση - είναι η συνάντηση με τους φίλους τους και οι νέες γνωριμίες. Έτσι, ο χώρος αυτός εξακολουθεί να διατηρεί την “κοινωνική” αξία του. Γι’ αυτόν τον λόγο, στον σχεδιασμό των νέων βιβλιοθηκών συνυπολογίζονται οι παράγοντες αυτοί (Jurgens & Hacker 2004: 1-2). Αυτόν τον κοινωνικό ρόλο της βιβλιοθήκης, μπορεί η αναγνωστική πολιτική να αξιοποιήσει εποικοδομητικά για την προώθηση της ανάγνωσης.

Μπορούν να υιοθετηθούν και δραστηριότητες, που έχουν ήδη εφαρμοστεί από άλλους φορείς, όπως Εθνικά Κέντρα Βιβλίου ή Διεθνείς Οργανισμούς (UNESCO, IFLA, IRA), ορισμένες φορές και σε συνεργασία μαζί τους, προσαρμοσμένες βέβαια στις ανάγκες και τις ιδιαιτερότητες της ακαδημαϊκής – φοιτητικής κοινότητας. Η ανάγκη αναγνωστικής πολιτικής αποτελεί, άλλωστε, κοινή διαπίστωση. Στους στόχους της IFLA (Section on Reading), για παράδειγμα, αναφέρεται: “Help libraries worldwide develop projects and programmes that encourage and support literacy, reading, and lifelong learning” (IFLA 2004: 11).

Το στοίχημα, συνεπώς, για τις ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες είναι η περισσότερη και η καλύτερη ανάγνωση. “If libraries are a major source of books, and if more reading means better reading, larger libraries should be associated with better reading” (Krashen 1993:38). Στόχος από ένα σημείο και μετά, δεν είναι μόνο η προσέλκυση των αναγνωστών, αλλά και η διαμόρφωσή τους και η καλλιέργεια του αναγνωστικού γούστου.

II. Συνεργασία με άλλους φορείς:

Οι κυριότεροι φορείς με τους οποίους μπορεί να συνεργαστεί η ακαδημαϊκή βιβλιοθήκη για τον σχεδιασμό, την υλοποίηση, την προώθηση και τον έλεγχο της αναγνωστικής πολιτικής της είναι (IFLANET 2003: 3-7, Train 2002: 6-9):

- ~ Μουσειά
- ~ Εκδοτικοί οίκοι
- ~ Συγγραφείς
- ~ Άλλα πανεπιστήμια
- ~ Άλλες Βιβλιοθήκες, ακαδημαϊκές και μη
- ~ Μορφωτικά Ιδρύματα
- ~ Κέντρα Βιβλίου
- ~ Διεθνείς οργανισμοί (IRA, UNESCO, IFLA κ. ά.)
- ~ Τοπική Αυτοδιοίκηση
- ~ Βιβλιοπωλεία
- ~ Σύλλογοι
- ~ Προξενεία, πρεσβείες

III. Από ποιους;

Οι εμπλεκόμενοι στην διαμόρφωση της αναγνωστικής πολιτικής είναι:

A. Η Διοίκηση (Πρύτανης, πρυτανεία, διευθυντής της βιβλιοθήκης, επιτροπή βιβλιοθήκης) είναι υπεύθυνη για τον σχεδιασμό και την υλοποίηση της αναγνωστικής πολιτικής, με βάση τις ανάγκες και τα δεδομένα του συγκεκριμένου Πανεπιστημίου. Η χάραξη αναγνωστικής πολιτικής έχει να κάνει με την οργάνωση, τη διαχείριση και τις προτεραιότητες της Βιβλιοθήκης (Κατσιρίκου 2001a: 168). Σημαντικό είναι η Διοίκηση να δίνει ξεκάθαρες οδηγίες για τις αρμοδιότητες και το ρόλο της κάθε πλευράς στην προώθηση της ανάγνωσης (Villegas 2004: 3). Απαραίτητη προϋπόθεση, βέβαια, είναι η επαρκής χρηματοδότηση. Βεβαίως, όσον αφορά στις ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες, σημαντική είναι η αξιοποίηση των ιδίων δυνατοτήτων, όπως, για παράδειγμα, η εργασία των καθηγητών και των φοιτητών, η τεχνογνωσία, η αξιοποίηση της υπάρχουσας υλικο-τεχνικής υποδομής.

B. Τα μέλη ΔΕΠ – διδάσκοντες, ο ρόλος των οποίων είναι διττός. Από τη μία πλευρά, μέσα από τη διδασκαλία, τη συνεργασία με τους φοιτητές και τη γενικότερη παρουσία τους στην ακαδημαϊκή ζωή, ενθαρρύνουν και προτρέπουν τους φοιτητές προς την ανάγνωση και τη μελέτη. Από την άλλη πλευρά, λαμβάνουν ενεργά ρόλο

στην κατάρτιση και την υλοποίηση της αναγνωστικής πολιτικής, μέσα από ποικίλες οδούς (επιτροπές, διοργάνωση εκδηλώσεων, σχεδιασμός, συντονισμός και πραγματοποίηση δραστηριοτήτων, συγγραφή κειμένων, συμμετοχή στη δημιουργία ιστοσελίδας ή στην έκδοση των εντύπων, επικοινωνία και συνεργασία με άλλους φορείς κ. α.).

Γ. Οι φοιτητές, προ- και μεταπτυχιακοί, ο ρόλος των οποίων οφείλει να είναι ενεργός, σε συνεργασία με τη διοίκηση και τους άλλους εμπλεκόμενους (Κλαυσόπουλος 2001: 3). Μπορούν, για παράδειγμα, να συνεργαστούν στην συγγραφή κειμένων για την ιστοσελίδα και στην διοργάνωση εκδηλώσεων και δραστηριοτήτων. Η συνεργασία τους κρίνεται ιδιαίτερα σημαντική, γιατί, όντας οι αποδέκτες της πολιτικής αυτής, είναι σε θέση να επισημάνουν και να αναδείξουν τα ζητήματα, που τους απασχολούν.

Δ. Ο βιβλιοθηκονόμος, ο ρόλος του οποίου είναι νευραλγικής σημασίας, εκκινώντας από το ‘να θυμάται ότι η ανθρώπινη υπηρεσία προς ανθρώπινα όντα και κοινότητες είναι η πρώτη αιτία ύπαρξης της βιβλιοθήκης... Να αναγνωρίζει ότι η γνώση και η κατανόηση είναι οι θεμελιώσεις της βιβλιοθήκης και όχι τα δεδομένα και η πληροφορία’ (Κατσιρίκου 2001b: 5-6). Είναι εκείνος, που έρχεται σε άμεση επαφή με τον χρήστη – αναγνώστη ή τον δυνάμει χρήστη – αναγνώστη, και έχει τη δυνατότητα να προτείνει, οδηγήσει, ενθαρρύνει και στην ουσία να αποτελέσει τα κλειδί για την ευόδωση της αναγνωστικής προώθησης και την επιτυχία της αναγνωστικής πολιτικής. Η Villegas θέτει τους όρους και τα όρια: ‘Reading is a key element. The project asks the librarian to identify him(her)self as a **manager and agent of change** in his(her) community, to recognize in reading a social activity that fosters individual and collective growth’ (2004: 2).

Σημασία, πάντως, σύμφωνα με την ίδια, έχει: 1. ο ξεκάθαρος προσδιορισμός από την Διοίκηση των καθηκόντων και του ρόλου του βιβλιοθηκονόμου στην αναγνωστική πολιτική και 2. η επιμόρφωση 3. η ενημέρωση και εκπαίδευση για την προώθηση της συγκεκριμένης αναγνωστικής πολιτικής (Villegas 2004: 3).

Αναμφίβολα, ο βιβλιοθηκονόμος αποτελεί έναν παράγοντα αλλαγής. Έχει γίνει λόγος για προσωπικές και για επαγγελματικές ικανότητες, ‘personal skills, professional skills’ (Train: 16-17), δίδοντας έμφαση και σε πτυχές και δεξιότητες, που δεν μαθαίνονται, απλώς καλλιεργούνται, και σχετίζονται με την έμφυτη αγάπη για την ανάγνωση καθώς και με τις επικοινωνιακές ικανότητες. Άλλωστε, ‘οι υπευθυνότητες που υπάγονται στο καθήκον της Εκπαίδευσης των χρηστών μεταξύ άλλων είναι: [να] βρίσκει τρόπους να μετατρέψει τους φοιτητές από παθητικούς δέκτες της πληροφορίας σε ενεργητικούς μετόχους στην μαθησιακή διαδικασία’ (Κατσιρίκου 2001a: 175) και να διαχειρίζεται την πληροφορία ‘με υπεύθυνο, αυτόνομο και κριτικό τρόπο’ (Κωστάκη 2001: 6). Ανάμεσα στα προσόντα των βιβλιοθηκονόμων, άλλωστε, αναφέρονται: ‘κρίση, έφεση στη μάθηση, πρωτοβουλία, εφευρετικότητα, ευελιξία, αξιοπιστία, ακρίβεια, ικανότητα συνεργασίας, κοινωνικότητα’ (Κατσιρίκου 2001a: 180-181). Επιπροσθέτως, αναμένεται και η πτυχή του ‘βιβλιοθηκονόμου – αναγνώστη’, ο οποίος δρα καταλυτικά στην προώθηση της ανάγνωσης. Πρόκειται, στην ουσία, για ζητήματα που σχετίζονται με την ευρύτερη προσφορά στην ακαδημαϊκή κοινότητα.

5. Αναγνωστικές συνήθειες σε μια ηλεκτρονική εποχή

Η ανάγνωση ανεξάρτητα από το αν γίνεται στο χαρτί ή την οθόνη, όχι μόνο δεν πέθανε, αλλά θριαμβεύει (Chartier 2000, Norihiro 2000: 4). Μάλλον γιατί η

ανάγνωση, κάθε ανάγνωση, γίνεται, ανάμεσα στ' άλλα, για απόλαυση, για γνώση, για επικοινωνία, για τέρψη – και πάντοτε από επιθυμία ή από ανάγκη. Ίσως, γιατί η ανάγνωση είναι μια πράξη ελευθερίας. Βεβαίως, η τεχνολογία, με τις ηλεκτρονικές και ψηφιακές δημοσιεύσεις, έχει επιφέρει αλλαγές στον τρόπο που διαβάζουμε. Η μεταβολή, συνεπώς, των αναγνωστικών συνηθειών, όπως αυτές προσδιορίζονται από τη συνύπαρξη του παραδοσιακού (έντυπο) με τον νέο (ψηφιακό) τρόπο έκδοσης, από τις αλλαγές στην εκδοτική βιομηχανία, από την ευκολία πρόσβασης στην πληροφορία, επανακαθορίζουν τα αναγνωστικά ήθη και την αναγνωστική συμπεριφορά. Πάντως, η ανάγνωση αποτελεί τη ραχοκοκαλιά του πολιτισμού μας, σε σημείο που να αναγνωρίζεται ότι στο μέλλον, λόγω της τεχνολογίας, θα είναι ακόμη σημαντικότερη (National Reading Campaign 2004: 9). Για τον λόγο αυτό, πρέπει και στην αναγνωστική πολιτική, να επαναπροσδιορίζονται οι στρατηγικές και οι τρόποι προώθησης. “Τα βιβλία μοιράζονται την μοίρα των κοινωνιών, των οποίων αποτελούν αναπόσπαστο μέρος” (Bauman 2000: 4). Το ίδιο ισχύει για την ανάγνωσή τους, είτε είναι έντυπη, είτε ηλεκτρονική. Και οι κανόνες και οι όροι επαναπροσδιορίζονται (Petrucci 1995: 415-437).

Σε αυτό το σημείο, λοιπόν, τίθεται από άλλη οδό ο προβληματισμός για τον ρόλο των βιβλιοθηκών, οι υπηρεσίες ποιότητας των οποίων προσελκύουν και αυξάνουν τους χρήστες τους. Συνεπώς, μπορούν να δημιουργούν αναγνώστες, όπως είναι ο σκοπός και το καθήκον τους. Από εκεί και πέρα, σκοπός της αναγνωστικής πολιτικής των βιβλιοθηκών είναι η διαμόρφωση και η καλλιέργεια του αναγνωστικού γούστου, το οποίο διαπλάθει πνευματικά, ηθικά και αισθητικά τους αναγνώστες [“Είναι χρήσιμο να γνωρίσουμε την πηγή των απολαύσεων, αφού το γούστο αποτελεί το μέτρο τους” (Μοντεσκιέ 1994: 38)], και αποτελεί νευραλγικό σημείο του πολιτισμού μας. “Οι κανόνες που θέτουμε [οι αναγνώστες] και οι προδιαγραφές που απαιτούμε ποτίζουν τον αέρα και γίνονται μέρος της ατμόσφαιρας που αναπνέουν οι συγγραφείς μας, όταν γράφουν. Δημιουργείται μια επιρροή που τους μιλάει, έστω κι αν δεν έχει τυπωθεί ποτέ” (Γουλφ: 32).

6. Επίλογος ή Η ανάγνωση ως ολική δραστηριότητα

Συχνά μιλάμε για το μέλλον των βιβλιοπωλείων στην ηλεκτρονική εποχή μας. Κάνουμε λόγο για βιβλιοπωλεία σούπερ – μάρκετ, τα οποία έχουν αντικαταστήσει τα παραδοσιακά και από τα οποία απουσιάζει η μορφή του βιβλιοπώλη, ο οποίος προτείνει, συζητά, διαβάζει, γνωρίζει τον κόσμο του βιβλίου, και έχει μιαν άμεση και ανθρώπινη επικοινωνία με τους επισκέπτες – πελάτες του. Πρέπει, λοιπόν, να αναρωτηθούμε μήπως συμβαίνει το ίδιο και με τις βιβλιοθήκες, οι οποίες από τη διαχείριση του τεκμηρίου έχουν περάσει στη διαχείριση της γνώσης, με αποτέλεσμα κάποιες ‘παραδοσιακές’ – ας τις ονομάσουμε έτσι, αν και το επίθετο ‘διαχρονικές’ είναι μάλλον καλύτερο – λειτουργίες να φθίνουν. Υπό αυτήν την έννοια, η αναγνωστική πολιτική, ιδίως των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών, αξιοποιώντας και την τεχνολογία και τα παραδοσιακά μέσα, επιτελεί μια νευραλγικής σημασίας λειτουργία δίνοντας στον χρήστη – αναγνώστη τα κλειδιά για τη γνώση και τη ζωή. Η σημασία της είναι τέτοια, ώστε η IFLA θέτει ως έναν από τους στόχους της την έκδοση, σε συνεργασία με το Center of the Book της Library of Congress και το Open Society Institute, ενός εγχειριδίου για την προώθηση της ανάγνωσης (IFLA 2004: 12).

Άλλωστε, η ανάγνωση υφίσταται “ως ολική δραστηριότητα, που ενεργοποιεί όλες τις αισθήσεις” (Τσιτάτι: 5). Και αποτελεί το κλειδί, γιατί “για να μάθουμε να

γράφουμε, χρειάζεται να έχουμε διαβάσει, και για να μάθουμε να διαβάζουμε, χρειάζεται να μάθουμε να ζούμε” (Σολλέρς: 6).

Η ανάγνωση, συνεπώς, ως ολική δραστηριότητα μπορεί να εκληφθεί και διαφορετικά από ό,τι εννοεί ο συγγραφέας: μια ολική δραστηριότητα, που αφυπνίζει τον αναγνώστη και του προσφέρει τα κατάλληλα εφόδια για την πνευματική - επιστημονική - ηθική ολοκλήρωσή του και την ενεργή παρουσία του στην ακαδημαϊκή ζωή. Συχνά γίνεται σήμερα λόγος για το μορφωτικό επίπεδο των φοιτητών, για την καλλιέργειά τους, για τη συμμετοχή τους στα κοινά, για το σεβασμό στην παράδοση, για τη βελτίωσή τους εν γένει κατά τη διάρκεια των σπουδών τους. Εάν καθήκον των πανεπιστημίων είναι, πέρα από την επιστημονική κατάρτιση, και η διάπλαση χαρακτήρων με κριτική ικανότητα και ήθος, έτσι ώστε, μέσα από “αρετήν και τόλμην” να κατακτήσουν μια ελευθερία, που θα αποτελέσει παρακαταθήκη για το μέλλον και εγγύηση για την επιστημονική, και όχι μόνο, προσφορά τους, τότε η αναγνωστική πολιτική οφείλει να αποτελεί προτεραιότητα της ακαδημαϊκής κοινότητας.

Βιβλιογραφία

- Barbier**, Frederic (2001), *Ιστορία του βιβλίου*, μετ. Μαρία Παπαηλιάδη, Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Bauman**, Zygmunt (2000), *Does Reading Have a Future?*, διαθέσιμο στο <http://www.honco.net/100day/02/2000-0911-bauman.html>
- Cavallo**, Guglielmo & **Chartier**, Roger (1995), *Storia della lettura nel mondo occidentale*, Roma – Bari: Laterza.
- Chartier**, Roger (2000), *Death of the Reader?*, διαθέσιμο στο <http://www.honco.net/100day/02/2000-0531-chartier.html>
- Δερτούζος**, Μιχάλης (1998), *Τι μέλλει γενέσθαι: Πως ο νέος κόσμος της πληροφορίας θα αλλάξει τη ζωή μας*, Αθήνα: Λιβάνης.
- Εθνικό Κέντρο Βιβλίου**, (1999), *Πανελλήνια έρευνα αναγνωστικής συμπεριφοράς. Σύνοψη αποτελεσμάτων*, Αθήνα: Ε.ΚΕ.ΒΙ.
- Εθνικό Κέντρο Βιβλίου**, (2004), *Δράσεις του Εθνικού Κέντρου Βιβλίου για την προώθηση της ανάγνωσης στην εκπαίδευση*, διαθέσιμο στο <http://www.ekebi.gr/docs/kee/htm>
- EU*READ - European Platform for the Promotion of Reading** (2003), *The EU*READ Manifesto*, διαθέσιμο στο <http://www.ifla.org/VII/s33/project/rmanifesto.htm>
- Ζορμπά**, Μυρσίνη (1995), *Κρατική πολιτική για το βιβλίο*, Αθήνα: Οδυσσέας.
- IFLA Section on Reading** (2004), *Newsletter*, 18, διαθέσιμο στο <http://www.ifla.org>.
- IFLANET** (2003), *Guidelines for Library-based Literacy Program. Some practical suggestions*, διαθέσιμο στο <http://www.ifla.org/VII/s33/project/literacy.htm>
- Jurgens**, Kacey & **Hacker**, Thomas (2004), *College Libraries cater to widening needs. Changing technology and new amenities are driving design*, διαθέσιμο στο <http://www.djc.com/news/ae/11157133.html>
- Κατσιρίκου**, Ανθή (2001a), *Σύγχρονες Τάσεις στην Οργάνωση και Διοίκηση Βιβλιοθηκών*, Αθήνα: Παπασωτηρίου.
- “ (2001b), “Ο ρόλος του βιβλιοθηκαρίου κατά την περίοδο των αλλαγών”, 10^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Το Μάνατζμεντ στις Ακαδημαϊκές Βιβλιοθήκες. Πανεπιστήμιο Μακεδονία, 15-17 Οκτωβρίου 2001. Διαθέσιμο στο <http://tweety.uom.gr/palc10/greek/katsirikou3.doc>

- Κωστάκη**, Αναστασία (2001), “Πληροφορητικός Γραμματισμός: Δημιουργώντας Αυτόνομους και Κριτικούς Διαχειριστές της Πληροφόρησης για τον 21^ο Αιώνα”, *10^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Το μάνατζμεντ στις Ακαδημαϊκές Βιβλιοθήκες*. Πανεπιστήμιο Μακεδονία, 15-17 Οκτωβρίου 2001. διαθέσιμο στο <http://tweety.uom.gr/palc10/greek/kostaki.doc>
- Kernan**, Alvin (2001), *Ο θάνατος της λογοτεχνίας*, μετ. Αλέξης Εμμανουήλ, Αθήνα: Νεφέλη.
- Κλαυδόπουλος**, Ιωάννης (2001), “Σχεδιασμός βελτίωσης της σχέσης μεταξύ διοίκησης ΑΕΙ και Πανεπιστημιακής Βιβλιοθήκης”, διαθέσιμο στο <http://www.lib.uth.gr/greek/eisig1.htm>
- Κούντρα**, Μίλαν (1993), *Οι προδομένες διαθήκες*, μετ. Γιάννης Χάρης, Αθήνα: Εστία.
- Krashen**, Stephen (1993), *The Power of Reading. Insights from the Research*, Englewood – Colorado: Libraries Unlimited, Inc.
- Λεοντοΐνη**, Μαίρη επιμ. (2000), *Όψεις της ανάγνωσης*, μετ. Κώστας Αθανασίου – Φώτης Σιάτιστας, Αθήνα: Νήσος.
- Lerner**, Fred (1998), *The Story of Libraries from the Invention of Writing to the Computer Age*, New York – London: Continuum.
- Lyons**, Martyn (1995), “I nuovi lettori nel XIX secolo: donne, fanciulli, operai”, στο Cavallo, Guglielmo & Chartier, Roger, *Storia della lettura nel mondo occidentale*, Roma – Bari: Laterza, p. 371-410.
- Manguel**, Alberto (1997), *Η ιστορία της ανάγνωσης*, μετ. Λύο Καλοβυρνάς, Αθήνα: Λιβάνης.
- Μονάδα Ολικής Ποιότητας Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών** (2004), *Στατιστικά Στοιχεία Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών 2003*, διαθέσιμο στο <http://www.mopab.gr>
- Μοντεσκιέ**, (1994) *Δοκίμιο με θέμα το γούστο*, μετ. Α. Δ. Παπαγιαννίδης, Αθήνα: Πόλις.
- Μπαρτ**, Ρολάν (1980), *Η απόλαυση του κειμένου*, μετ. Φούλα Χατζιδάκι – Γιάννης Κριτικός, Αθήνα: Ράππα.
- Μπώκος**, Γ. Δ. (2002), *Τεχνολογία και Πληροφόρηση. Από τη Διαχείριση του Βιβλίου στη Διαχείριση της Γνώσης*, Αθήνα: Παπασωτηρίου.
- National Reading Campaign** (2004), *Attitudes towards reading – adults*, διαθέσιμο στο <http://www.literacytrust.org.uk/database/Mori.html>
- Norihiro**, Kato (2000), *How to Renew the Power of Reading*, διαθέσιμο στο <http://www.honco.net/100days/02/2000-0831-kato.html>
- Pearce**, Lynne (1997), *Feminism and the Politics of Reading*, London – New York – Sydney – Auckland: Arnold.
- Petrucchi**, Armando (1995), “Leggere per leggere: un avvenire per la cultura”, στο Cavallo, Guglielmo & Chartier, Roger, στο *Storia della lettura nel mondo occidentale*, Roma – Bari: Laterza, p. 411-437.
- Reader’s Advisor Sites in Academic Libraries**, διαθέσιμο στο <http://www.mtsu.edu/~vvesper.advis5.html>
- Σολλέρς**, Φιλίπ (ά. χ.), *Η ανάγνωση και η φωνή της*, μετ. Θανάσης Γιαλκέτσης, Αθήνα: Ε.ΚΕ.ΒΙ
- Simmonds**, Patience L. & **Andaleeb**, Syed Saad (2001), “Usage of Academic Libraries : The Role of Quality Service, and User Characteristics”, *Library Trends*, διαθέσιμο στο http://www.findarticles.com/p/articles/mi_m1387/is_4_49/ai_77811348
- Singly de**, Francois (2001), “Το βιβλίο και η κατασκευή της ταυτότητας. Οι δύο διαστάσεις του σύγχρονου ατομικισμού και η διπλή όψη της ανάγνωσης”, στο

- Λεοντσίνη, Μαίρη επιμ. (2000), *Όψεις της ανάγνωσης*, μετ. Κώστας Αθανασίου – Φώτης Σιάτιστας, Αθήνα: Νήσος.
- Steiner**, George (2002a), *Περί δυσκολίας*, μετ. Νίκος Ρούσσο, Αθήνα: Ψυχογιός.
- » (2002b), ‘Ο σπάνιος αναγνώστης’, *Αξόδευτα πάθη. Δοκίμια 1978 – 1995*, μετ. Κατερίνα Σχινά, Αθήνα: Νεφέλη.
- Τσιτάτι**, Πιέτρο (ά. χ.), *Οι επαναστάσεις της ανάγνωσης*, μετ. Θανάσης Γιαλκέτσης, Αθήνα: Ε.ΚΕ.ΒΙ.
- Train**, Briony (2002), *International Reading Survey: Presentation of Findings*, IFLA Reading Section. Διαθέσιμο στο <http://www.ifla.org/VII/s33/project/irs.htm>.
- Villegas Montalvo**, Clemencia (2004), *The Reading Promoter Librarian's Bag: An Experience in Librarians' Training*, World Library and Information Congress: 70th IFLA General Conference and Council, 22-27 August 2004, Buenos Aires, <http://www.ifla.org/IV/ifla70/prog04.htm>
- Woolf**, Virginia (1999), «Πώς πρέπει να διαβάζει κανείς ένα βιβλίο;», *Δοκίμια*, μετ. Αργυρώ Μαντόγλου, Αθήνα: Scripta.